1

सनत्सुजातीयभाष्यं

प.२८

सु

मात्मनं प्रतिष्ठाप्य ततोपविश्य आसनं स्वस्तिकादि बध्वा समंकायशिरोग्रीवं धारयन् विषयादीन् क्रमेण कार्यकरणविनिर्मुक्ते सर्वात्मन्यु
पसंहृत्य पूर्णात्मना स्थित्वा ध्यायेत् मुरिशदेदेवं पूर्णानंदं निरंजनं अद्वितीयपरं ब्रह्म नेतिनेत्यादिलक्षणं अशनायाद्यस्पृष्टमनु
दितानस्तमितं ज्ञानात्मनावस्थितं परमात्मानमोमिति तथा चोक्तं ब्रह्मविद्भिः चित्तिकंदरामाश्रित्य ब्रह्मणस्तु रुद्रचेतसा भावयेत्
पूर्णिमाकाशं हृद्याकाशमर्थं विभुमिति तथा चोक्तं ब्राह्मे तस्माच्छिन्मोक्षाय कुरु प्रयत्नमिति एवं युञ्जन्सदात्मानं परमात्मने
न मद्दासाक्षाद्विजानाति तदा निरस्ताज्ञानतत्कार्यो वीतशोकः कृतकृत्यो भवति तथा बृहदा[illegible]के आत्मानं चेद्विजानीया
दिति तथा चेशावास्ये यस्मिन्सर्वाणीति तथा कठवल्लीषु तं दुर्दर्शमिति तथा कावषेयगीतासु आत्मज्ञः शोकसंतीर्णो नबिभे
ति कुतश्चनेति तथा च मनुः सर्वेषामपि चैतेषामात्म[illegible]मिति तथा चाह भगवान् एतद्बुद्ध्वा बुद्धिमान्स्यात् य
स्मात् द्विरागादेवपरमपुरुषार्थप्राप्तिः [illegible]त्मनैव [illegible]दात्मानमात्मनैव जानीयादयमहमस्मीति न किंचिद्दन्य
च्चिंतयेत् तथा च श्रुतिः तमेव धीरो विज्ञायेति तथा चाह भगवान् [illegible]कल्पप्रभवान्कामान्[illegible]चेति एवं प्रसंगात्सर्वशास्त्रार्थसंक्षेप
नोदर्शितः अथेदानीं प्रकृतमनुसरामः [illegible]प्रमादएव[illegible]नध्यायी [illegible] वाह [illegible]अवीमि नयमे यमवृ पुनर
केविषयविशेषाग्राप्ति हाधिरूढोः स्यात् [illegible] द्वितीयं पश्यत्यास्मते [illegible] नयथोक्तमत्तो प्रमादः स्यात् [illegible]
स्यंतरं वैव स्वतमाहुः आत्मा वा अस्मात्मनि तुष्टो वसतीत्याचार्यस्येति तथा च [illegible] ने व स्वतो [illegible] यस्तवे स्वह
दिस्थितः तेनचेद्विवादस्तेमागंगामाकुरूनुगमः [illegible] ब्रह्मचर्य [illegible] एस्त्वात्म्भमते
तरमाणं ब्रह्म निष्ठमित्यर्थः अयतेच कृते [illegible] तं सपदं यो [illegible]
तुष्ट्यास्तीति शिवः सुखदः शिवानां सुखकैवल्यं [illegible] विद्वत्सलाजेराः [illegible] त्लौकराज्यम
[illegible] ॥६॥ रामरामरामराम

किंच नश्यति तेऽहंकारादिरूपेण तेनाज्ञानेन मोहिता देहाद्यात्माभावमापादितास्तद्वशोऽहंकारात्मना परिणत्य प्रमादाख्यमस्तु वशे वर्त्त
माना अतोऽस्मात् [illegible] मार्गेण गत्वा तत्र परलोके यावत्संपातमुषित्वा पुनराकाशादिक्रमेण देहग्रहणाय निपतन्ति श्रुतेश्च तस्मिन्
यावत्संपातमुषित्वा अथैतमेवाध्वानं पुनर्निवर्त्तन्ते ततोऽनंतरं देहग्रहणावस्थायां तद्देहाद्युपाधिकृतानुसारकर्मा [illegible] मत्वा तान् प्र
वर्तने समंततः परिवर्त्तनमित्यर्थः अतोऽस्मात्कारणादिन्द्रियगुणानुचारेण मरणं याति ततो मरणाज्जन्माभ्युपैति ततो मृत्युरेवं जन्म
मरणप्रवाहरूढेन कदाचिन्मुच्यत इत्यर्थः आत्मा ज्ञानानिमित्तत्वात्संसारस्य यावत्स्वरमात्मानमात्मत्वेन न साक्षाज्जानाति तावद

तेषां [illegible] दितास्तद्वशे वर्त्तमाना अतः प्रेतास्तु पुनः पतंति ततः संसारे [illegible] तद्दुःखे ततो मृत्युं मरणमभ्युपैति ॥१०॥
कर्म्मोदये कर्म्मफलानुरागास्तत्राप्नुवंति [illegible] न तरन्ति मृत्युं सदर्थयोगानवगमात्समंतात्प्रवर्त्तते भोगयोगेन देही ॥११॥

[illegible] तापत्रयाभिभूतोऽस्मकरणादिभिरिव रागादि [illegible] [illegible] ऽवतिष्ठत इत्यर्थः ॥१०॥ एवं
तावद् विद्याकामयोर्वैधर्म्यहेतुत्वमाभिहितम् [illegible] [illegible] स्तु कर्म्मणा केवलेनेति
कर्म्मणोऽमृतत्वं भवतीति यन्मतं तन्निरस्यत [illegible] [illegible] कर्म्मोदये कर्म्मणामुत्प
त्तौ कर्म्मफलानुरागाः सन्तस्तत्रैवाग्निकर्म्मफलेषु [illegible] [illegible] पुनर्जन्ममरणात्मकं संसारं
परिवर्त्तन्त इत्यर्थः कस्मात्पुनः कर्म्मोदये कर्म्मफला [illegible] [illegible] सदर्थेन योगः परमात्मना
संयोगस्तस्य सदर्थयोगस्य एकत्वस्यानवगमात् [illegible] [illegible] स्वर्गादिसुखार्थः
समंतात्समन्ततः प्रवर्त्तते भो [illegible] [illegible] लादिवुद्धिरभिमन्यति
एवं समावपि विवेकहीनः सर्वत्र विषयाकांक्षया [illegible] [illegible] रामर

एवं तावत्प्रमादएवमृत्युरिति मृत्योः स्वरूपं निरूपितं इदानीं ... । ... स्तः प्रमादात्क्रोधस्तु
सप्रथमः मायात्मनापरिणतः आस्तौ । अभिमानात् ... रागात्तु समन्वयात् अथ
तु सूचनेः योरा ... कारे गुणोमहान् ... मग्न । ततः कामः स्वाति
प्रथमवर्तीमानः प्रति एतः क्रोधः प्रमादो ... । ... हकाराद ... ना स्थितेनाज्ञानेन
तत्त्वम्भावप्रभावप्राप्तो आत्मनोहंकारे यो ... ... तेषु गते चारिद्वमार्गान्तिस्त्वर

आत्माद्यनिःसृतिभरागी क्रोधः प्रमादो मोहः स्य ... ॥ १४ ॥
अहंगते नेवचर ... विमार्गान्ना ... त्मनो योगमु ... ॥ १५ ॥

न विमार्गान् क्रो तस्मान्नोविपरीतमार्गान् ... त्मनः परमात्मनो योगं मुक्तिलक्षणमुपैति कश्चिदपि अथवात्र
विद्याकामकर्मात्मसंसारस्य मूलं ... मूलानि ... तेन नाद्य ... ग्रहत्वात्तथाग्रहस्य आत्मिकाऽविद्या
विद्या कामकर्मा त्रिसंसारस्य प्रयोजक भूतानि ... । ... तेन नाऽग्रहत्वात्तथा ग्रहस्य आत्मिकाऽविद्या
दाशा उत्तरत्र कर्मोदयइतिकर्मवक्ष्यति अथेदानीं कामोमिथ्याविते अस्यैव क्रियते येन संसारं प्राप्नोतिनरइति आस्यः
कामः अथवा आस्यवदस्य सर्वंजगत्त्वात् तथाचोक्तम् भगवता कामएष क्रोधएषइति अथेयमसुरा
स्यात्मनाभिवात ततः क्रोधात्मनापरिणतेः उक्तंच कामात्क्रोधोऽभिजायतेइति ततोहंगतेनाहंकारापन्ने
नाहंकारफलकाहुतेन चिदाभासेन चरन्विमार्गान्नचात्मनोमार्गमुपैति कश्चित् ॥ १५ ॥ १७ ॥

एवं तावत्प्रमादाख्यस्याज्ञानस्य मृत्युत्वम प्रमादस्य च स्वरूपावस्थानलक्षणस्यामृतत्वं प्रमादं वै मृत्युमहं ब्रवीमीत्यादिना दर्शयित्वा अज्ञस्यादेहहानिः सर्वेन [illegible] मित्यादिना सर्वे मृत्युस्तन्त्रस्य [illegible] एवं इमं तेन तस्यैव कार्यत्वमनादि [illegible] स्य सर्वानर्थहेतुत्वं दर्शयित्वा कथमस्य मृत्योर्विनाश इत्याशंक्य एवं मृत्युं जायमानं विदित्वा ज्ञानेन तिष्ठन्ति मेतिमृत्योर्हि [illegible] ज्ञाने न मृत्युविनाशं दर्शयित्वा यानेवाहुरिज्य येत्यादिना [illegible] लोकादेः पुरुषार्थत्वमाशंक्य [illegible] दिहानिस्यादिना तेषामविद्यावत्त्वेनापुरुषार्थमुक्त्वा परं परमात्मानं प्रयाति मार्गेणेति [illegible] तत्र परं परमात्मानं प्रयातीति जीवपरयोरेकत्वमुक्तं तदसहमानश्चोदयति धृतराष्ट्रः [illegible] दिलक्षणः परमात्मानं केन कारणादिति
3 धृतराष्ट्र उवाच कोसौ नियुंक्ते तमजं पुराणं [illegible] नुके [illegible] सुखं चैतदनेवेद्य [illegible] सर्वं यथावत् ।।
इत्यं तस्य ज्ञातदनुप्रविष्टस्यान्तमयात्मा [illegible] वीतमत्सर [illegible] कोसौ तस्यादिलक्षणमजं संसारे नियुंक्ते प्रेरयति किमन्येन स्वयमेव [illegible] प्रयोजनं प्रवृत्ता नानायोनिषु प्रवर्त्तमानस्य तत्कर्मीभूतस्य [illegible] जायमानेति [illegible] भवति हे विद्वन्ब्रूहि सर्वं यथावत् तथाच ब्रह्मविदामेकः [illegible] त्वमभ्युपगम्य यद्येवं सकर्थं ब्रह्मत्व [illegible] मुक्त्वा तस्यैव जीवा नियुंक्ते इत्यनेन भगवतोक्तमेव ब्रह्म [illegible] वादं [illegible] यत्नेन [illegible] वान् ।।६।। श्री

दिन्द्र तद्वदिति यज्ञागादिभूतस्य इन्द्रियाणां विष [illegible] भिधुनवाल्लावद्बुद्धिस्तस्येन्द्रि
याणि विषयेषु न प्रवर्त्तन्ते तस्य विषयेषु प्रेव [illegible] येषु वास्तव बुद्धिस्तस्येन्द्रि
याणां परामृतेषु विषयेषु प्रवर्त्तत्वान्नासावि मर्ल [illegible] तथा लोके स्त्रीपि
संपर्क कलुषित नेत्रस्य विषयांधाबालन जानातीति [illegible] तथाचाह भगवान् नजातु

तदेव महामोहेनमिन्द्रियाणां मिथ्यार्थयोगे ऽस्य [illegible]
मिथ्यार्थे योगाभिहितान्तरात्मा स्मरन्नुपास्ते विषयान् समंतात् २०

कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति हविषा कृष्णवर्त्मेव भूय एवाभिवर्द्धते इति तत्र मिथ्यार्थैर विद्याकल्पितैः शब्दा
दिविषयैर्योगो भवति तस्मिन् मिथ्यार्थयोगे ऽस्य [illegible] रगात [illegible] त्यानेता [illegible] चितन् स्वात्मभूतं प
रमात्मानमनवगम्य विषयेषु प्रवर्त्तमानाः परामृतास्ति रागादि दोषान्निप्राप्नुवंति तथाचवेदे [illegible] ब्राह्मणोपनि
वेत् यानेता इमाः प्रजा इति यस्यति च कामानुसारी पुरुष इति कस्मात्तु न मिथ्यार्थयुक्तस्य गतिरित्यत आह
मिथ्यार्थयोगाभिहितान्तरात्मा मिथ्याभूतविषयसंयोगेनाभिहितान्तरात्मा अभिहितः स्वाभाविकं व्र
लभावः स्मरन् शब्दादिविषयान् तानेवोपास्ते न परमात्मानं समंतात् सततं तत: [illegible]

एवं तावदेकस्यैव परमात्मनोऽनादिमायायोगेन बहुरूपत्वं इदानीं सदीश्वरस्य कारणत्वं तदुपि मायोपाधिकमित्याह यएतदिति यएष परमात्मा भगवानैश्वर्यादिसमन्वितः सपरमेश्वरोऽनित्यैः विकारयोगेन इच्छया इदं सर्वं करोति तत्सर्वं तथा [illegible] देवासमर्थाति [illegible] करोति न परमात्मा अप्रवादिलक्षणात् [illegible] मन्यते न [illegible] तदा द्वितीयस्य करणत्वं किंतु मायोपारि [illegible] कृतीयस्य तथा [illegible] योगे प्रमाणमिति चेत्तत्राह तत्रार्थे योगेनस्य चतुर्णां मनोजगदुपादानत्व तमाधार्थयोगेन भवति वेदः तत्त्वमायामतज्ञा वेदाः प्रमाणं भवतीत्यर्थः तथाच श्रुतिः इन्द्रो मायाभिरिति तथा चाह भगवान्

यएतद्भगवानात्मनिष्ठो विकारयोगेन करोति विश्वं तथा [illegible] समन्वंतितथार्थयोगे च भवंति वेदाः २१ ॥ तत्र उवाच यस्माद्धर्मा नाचरंतीह केचित्तस्माद्धर्मा [illegible] दिहा [illegible] तिहन्यते वा उत्ताहो धर्मः प्रतिहंति पापम् २२

दैवी ह्येषा गुणमयीति २१ एवं तावत् [illegible] स्त्रीमित्यादिना [illegible] स्वरूपं तस्य कार्यात्मना वस्थानं तन्निमित्तं चाजेकानं [illegible] एवमस्तु जायमानमित्यादि नाम्नानादेवाभयप्राप्तिं दर्शितां श्रुत्वा [illegible] कर्मस्वभावपरित्यागाय प्राह ध्वते राष्ट्रः यस्माद्धर्मान [illegible] होमादीनाचरंतीह [illegible] धर्मानाचरंति तेषां धर्मः पापेन प्रतिहन्यते उताहो स्विद्धर्मः प्रतिहंति पापं [illegible] विनाश इत्यादि दुष्यो अयोरनुभव एव नान्यतरेणान्यतरस्य विनाशः [illegible] पुनरनयोरपि ज्ञानान्नाशाद्विनाश इत्ति ॥ २२ राम

नि २

एवंच द्वैः प्राह भगवान् दोष इति यद्येवं चोद्यते एवं [illegible] नित्यत्वनित्यत्वादिभेददर्शनादेक [illegible] तदसंभवाद्भेदेन भवित
व्यमिति तत्र यदि ब्रह्मणो एवं नानात्वमभ्युपगम्यते [illegible] दमोग [illegible] नानात्वे [illegible] दोषः इति निः प्रत्यवा
दिनो वेदिकाभेवेयुः वेदहृदयपरमार्थ [illegible] नित्यत्वा [illegible] दोषोः स्वत्वादिवाक्यविरो
धश्च प्रसज्येत अर्थो अत्रे नास्माभिर्ब्रह्मणो नानात्वमभ्यु [illegible]
धं प्राप्नोति अयं येन यदा [illegible] एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते [illegible] गम्यत इति अत्रापि महान्दोषो [illegible]
स्मिन् परमात्मा ब्रह्मेत्यादि श्रुतिस्मृतीतिहासपुराण [illegible] दभ्युपगम्यमाने तत्रेमस्य ह ब्रह्मा
रमेद कर्णवात [illegible] मिसमाह अनादियोगेन भवति नित्यः [illegible] तर्हि त्वमसि जीवि [illegible] व्यवह
मोक्षादिति च तद्योगेन अनादि [illegible] अदृष्टनित्यः [illegible] ति [illegible] चदिश्यनादौ [illegible]
[illegible] रूपत्वमुपपद्यत एवेत्यर्थः अत्र
सनत्सुजात उवाच दोषो महत्र नत्र विभेदयोगे [illegible] दियोगेन [illegible] पेतिदिं चिदनादियोगेन भवन्तिपुंसः
तेन एकस्य बहुरूपत्वं इन्द्रो मायाभिः पुरुरूप ईयते एकोदेव [illegible] जायमानो बहुधा वि
जायते तथाच मोक्षधर्मे एक एव तु भूतात्मा भूते भूते [illegible] जलचन्द्रवदिति तथाच घटाकाशे [illegible] आकाशभेद
मिति तथाच कावषेयगीतासु नेज्ञायते म्रियते वा [illegible] भगवा [illegible] ति न चाप्यर्थं [illegible] रति न च संसार यत्र
धुरिति किंच मायानिमित्तो भेदोऽभ्युपगम्यमाने ऽस्य परमात्मनः कार्य [illegible] स्थितस्याधि [illegible] माधिपत्वनो पेति
किंचिदपि मायात्मकत्वात् संसारस्य कूटस्थ एव भवतीत्यर्थः यस्मादेवं तस्मादनादियो [illegible] भवति पुंसः पुमान्सो जीवो वा व्यवहं
ति अथवा पुंसः पुरुषस्य पूर्णस्य परमात्मनो मायाख्य अनादिसिद्धात योगेन बहवो भवन्ति तथा चैतत्सर्वमनुगीतासु पुष्यमाद भग
वान् इदं जगदनेकमिति वेदानुशासने तथा चाह भगवान् पराशरः आत्मव्यतिरिक्तस्य सर्वस्य मिथ्यात्वं ज्ञानस्य
रूपमस्यैतन्निर्मलं परमार्थतः इति तथा चैतत्सर्वमाद्भगवान् [illegible] ना तु [illegible] नेवेदान्म [illegible] मिति २०

येषां धर्मे न स्पर्धा तेषां तत् ज्ञानसाधनमित्याह येषामिति येषां विषयपराणां स्वर्गादयुर्वेदादिभोगश्रवणात् तत्साधनभूते धर्मेऽतीव
स्पर्धा वर्तते अस्मादस्मत्कुलेऽधमं धर्मं कृत्वा अस्मादपि सुखी भूयास्मिति बलेबलवत्तामिव यथा बलवत्
तेनान्यो बलवत्तरमत्सरात् तस्मादपि बलवत्तरो भूत्वा एनं जित्वा अस्मादपि सुखी भूयासमिति स्पर्धा वर्तते तद्वदित्यर्थः
तेषां धर्मवता ब्राह्मणादिकारिणः इतः प्रेत्य धूमादिमार्गेण गत्वा स्वर्गे न सणात् ... पुनरपि प्रकाशनाम्
तेषां ... इष्टापूर्त्तदत्तमिति २५ येषां विषयानाकृष्टचेतसां नित्यफलसाधने न स्पर्धा ... धर्मे न च स्पर्धा न
तेषां चित्तशुद्धिफलनिरपेक्षेश्वरार्पितकर्मानुष्ठितं तद्ब्रह्मादिकं कर्म शुद्धिद्वारेण ज्ञानसाधनं तथा च श्रुतिः तमेतं वेद

येषां धर्मे ध्रुवि स्पर्धे वर्तते बलवत्तामिव तेषां ब्राह्मणत्वं ... प्रकाशनाम् ॥२५॥ येषां धर्मे न च स्पर्धा तेषां तद्ज्ञा
नसाधनं ते ब्राह्मणा इति प्रोक्ताः ... ॥ तेषां समाचारमाहुर्वेदविदो जनाः ॥ नैनं मन्येत
भूयिष्ठं बाह्यमाभ्यन्तरं जनम् ॥२६॥ रामरामरामरामरामरामराम ... रामरामराम

नुवचनेन ब्राह्मणा विविदिषन्ति यज्ञेन दानेन तपसानाशकेनेति तस्मादेवं भगवानुक्तमर्थं च शुद्धिद्वारेणैव ज्ञानसाधनं पुण्ये
नपापं विनिहत्य पश्चात् संजायते ज्ञानं विदितमित्यादि ... ब्राह्म
णाः ... सः कार्यकारणलक्षणो ... स्वर्गसुखं ... इत्यादि ... वेदलक्षणमाह त्रिवि
धमिति अथ वैतस्मिन्निविष्टं प्रति ... ते ... इदानीं विदुषः समाचारमाह तस्ये
ति तस्य विदुषः समाचारमाहुर्वेदविदो जनाः नैनं योगिनं मन्येत ... तथैव भूयिष्ठं ... बाह्यमाभ्यन्तरं जनं
पुत्रकलत्रादिबाह्यमाभ्यन्तरं जनमिति ... तथा ... एव वर्तनं ... :२७

एवं पृष्टः प्राह भगवान् यस्मिन्निति पुण्यापुण्ययोर्मध्ये [illegible] स्थितो विद्वान् [illegible] उभयं पुण्यापुण्यं [illegible] कर्मनिरसनियमेन विद्वा-
न् ज्ञानेन प्रतिहंति विनाशयति कथमेतदवगम्यते ज्ञानेनाग्निहुत्य प्रतिहंतीति [illegible] इतिहास-
पुराणेषु तथा च श्रुतिः भिद्यते हृदयग्रन्थिरित्यादि [illegible] यथैधां-
सि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात्कुरुते [illegible] पापविद्धं [illegible] पुण्यतः अन्यथा
ज्ञानहीनश्चेत् पुण्यमुपैति तथा गतं पापमुपैति तत्कर्म [illegible] इति श्रुतिस्मृतीतिहा-
सपुराणेषु प्रसिद्धं तथा च श्रुतिः इष्टापूर्तं मन्यमाना वरिष्ठं [illegible] सुकृतेनेनभूत्वे

सनत्सुजात उवाच यस्मिन्स्थितो वा उभयं हिनस्ति ज्ञानेन विद्वान्प्रतिहंति [illegible] तथा ज्ञानम्यथा पुण्यमुपै-
ति द्विहि तथा गतं पापमुपैति [illegible] गत्वोभयं कर्मणा भुज्यते [illegible] स्थिरं शुभस्य पापस्य स चापि
कर्मणो [illegible] धर्मेण पापं प्रणुदतीह विद्वान् धर्मो बलीयानिति तस्य सिद्धिः ॥ १२ ॥ राम राम राम
[illegible] लोके पुनरेवाविशंतीति [illegible] लोका [illegible] किं भवेदुपः अनुभवत्येव
[illegible] ज्ञानवतस्तस्य विनाशः [illegible] गत्वा परलोकं प्राप्य उभयं पुण्यापुण्यफलं [illegible]
[illegible] तथा च श्रुतिः [illegible] इति [illegible]
[illegible] तथा च श्रुतिः [illegible] इति [illegible]
[illegible] पुण्यमुपैति विद्वान् पुण्येन पापं [illegible] ज्ञानेन चात्मान-
मुपैति विद्वान् अन्यथा स्वर्ग [illegible] पुनरेति मा जो [illegible] २५

पुनरपि तस्यैव समाचारमाह । नित्यमिति नित्यं नियमेन [illegible] चर्यां [illegible] चर्यामि मम कर्तव्येति मन्येत ब्राह्मणो ब्रह्मवित् [illegible] हीनो [illegible] मध्ये [illegible] वसन्नेव [illegible] न प्रतिपद्येत किं च [illegible] इति केचित् [illegible] ने [illegible] तथा च स्मृतिः [illegible] वेदांगानि [illegible] मुनिः तथा [illegible] येन [illegible] न वहु श्रुतमिति जानन्ति [illegible] इव [illegible] लोके माचरेत् अथवा नित्यमस्नातचर्या [illegible] वाचामगोचरे [illegible] ब्राह्मणो [illegible] तथा च स्मृतिः [illegible] ति यस्मादेव तस्मात् [illegible] एव ब्राह्मणिकाः [illegible] नित्यमस्नातचर्यामे [illegible]

नित्यमस्नातचर्यामेइति मन्येत ब्राह्मणः [illegible] न किंचन ॥ ३२ ॥
को ऽहं [illegible] ब्राह्मणो [illegible] निर्हिंसः [illegible] ॥ ३३ ॥

माख्यातादेहिनस्तस्य [illegible] इत्यादि [illegible] एवम् [illegible] इति मन्यमानो [illegible] प्रतिपद्येत [illegible] तथा च स्मृतिः [illegible] इत्यादि सर्वः ३२ कस्मात् [illegible] देषरहितं सर्वं [illegible] एवमुक्तेन प्रकारेण [illegible] तथा च सति ब्राह्मणमे [illegible]

[illegible]दोषस्य बालकस्य न जाह यत्रेति यत्र यदि [illegible] दारस्य [illegible] मन्त्रणादिभवति [illegible] ॥ [illegible] तेऽग्निमन्येन प्राप्तवीवत्स्यणोद
[illegible] वर्षाकालेन [illegible] दुर्लभम् [illegible] न [illegible] मुनि [illegible] न्यादि [illegible] तिदुर्वो
[illegible] इति केचित् [illegible] त्वा न दन्त्ये धानादि [illegible] पञ्चीव [illegible] तु [illegible] स्तं न [illegible] भवेत् अन्यथा [illegible] नादि [illegible] तेदशे कथना मे
देव [illegible] दिति संतप्तो भवति [illegible] तत्राप्येवं [illegible] नल [illegible] पे [illegible] यत्रेति यत्र [illegible] न्द्र [illegible] कथय
मानस्य [illegible] भूतस्य [illegible] मानानि [illegible] नके [illegible] न्दितु [illegible] केचन शारीयेन आत्मीन मिदन्सो
केचन [illegible] दवस्त्री [illegible] मावरतः प्रयच्छ [illegible] त्याद [illegible] प्रयच्छति तथा [illegible] कुर्वं

पञ्चम्येन भवेच्छ्राद्धं [illegible] पीव [illegible] तेन प्राज्ञानां [illegible] नाञ्छनं रेत् २९ यत्रो [illegible] कथयमानस्य प्र [illegible] सा हि [illegible] ॥
अतिरिक्त [illegible] कुर्वं [illegible] त्पान्ने [illegible] तैः [illegible] स्यान्न दन्त्ये संमतं तस्य नाम ३०

नृपथा [illegible] ग्र [illegible] विरि [illegible] नयति [illegible] न [illegible] गलतजा
[illegible] जान [illegible] कुर्वं न [illegible] सोऽस्या विदुषः [illegible] यान्तेन
रः यः प्रतिघातादि [illegible] जयति तथाह मनुः सन्मानाद् [illegible] नित्यमुद्विजेत विषादिव तथा [illegible]
[illegible] सन्मानात् [illegible] माहानि [illegible] तेनमते [illegible] नेन [illegible] योगसिद्धं नवि इति २९ [illegible] स्यन्
[illegible] नाह यो [illegible] कथयमानस्य [illegible] भूतस्य [illegible] कन्यान [illegible]
[illegible] पेत् [illegible] जो [illegible] भूते चेला [illegible] कादि [illegible] तथा [illegible]
रत्नोष्मादिकं नास [illegible] संप्रवक्ष्यते [illegible] न चेला [illegible] विदुः अन्यदपि [illegible] नो
[illegible] तदन्नं [illegible] ॥ ३० ॥

स.उ.
१२ [illegible]ल्पवित्त्वमिति भेदः सर्वोमिति सर्वो न[illegible]तिम[illegible] [illegible] स्मृत्तं [illegible] दीति [illegible] नि. [illegible] देवानुले
कस्मात् [illegible] मात्रं विज्ञाय [illegible] सर्व देवतायाः [illegible] न समाने [illegible] लोकिनम [illegible]
यद्भिन्न वनाविशेषेहविषउद्देशेन [illegible] फलार्थ प्रयन्तेन [illegible] यजमान [illegible] देवता
विशेषो न समाना [illegible] विदा [illegible] देव [illegible] म न सम इति [illegible] तद्विदो [illegible]
नः [illegible] पने येन मनेत [illegible] [illegible] [illegible] मनः [illegible] स्य [illegible] लमाचाराना
ह [illegible] मति [illegible] विदमप्रयतमानं [illegible] सर्वोप [illegible] के [illegible] स्थित

सर्वोन्स्थित [illegible] विद्वान् विद्या [illegible] न समाने [illegible] मन्यते [illegible] ३७ [illegible]
नं [illegible] मान [illegible] समान्ति नः [illegible] मान [illegible] विति [illegible]
[illegible] विद्या [illegible] [illegible] मान [illegible]
[illegible] मन्यदमानिनः ७ ॥

सकललक्षणा [illegible] विदितिज्ञा [illegible] [illegible] तिनमन्येत तथास्थित
तप्रकलक्षणो नभि [illegible] तिमन्वा [illegible] [illegible] तु संज्व रेत नानु तथा [illegible]
किं तर्हि मानिनेनाः [illegible] मानिनेन [illegible] लोके [illegible] यदि [illegible] ब्रह्म विदमा
नयंति [illegible] वस्तु [illegible] [illegible] तथा [illegible] प्रमानि
तोजनेर [illegible] विदा नेवं मन्येत [illegible] तथा [illegible] मानाहं मानवि
मंति [illegible] मानादिमानमिथ्यं [illegible] ॥१०॥ [illegible]

१२

[illegible]तं मु मुते स्वाधीयानि त्याह यो मय्येति योऽन्यथा[illegible]नामिर्लिंग[illegible] सर्वं [illegible] नास्ते स्वा
[illegible] यथा कर्मणि [illegible] आत्म[illegible] योऽहमि स्वे व मा सानंत्रति
पश्यति किं तेन [illegible] आत्मापहारिणा न कृतं पापं महापातकं [illegible] कृतं सर्वं तेन [illegible] तथा च श्रुतिः
[illegible] इति आत्महत्य प्राप्य लोके [illegible] [illegible] प्राप्य [illegible] परिसु
[illegible] गोचरे परमात्मनि [illegible] ॥ ३२ ॥ [illegible] नानुपादयतः किं [illegible]
[illegible] इति योऽन्यथा [illegible] [illegible] नाम [illegible]
[illegible] धर्मवान् तथा च श्रुतिः [illegible] लाभ [illegible] एवम

योऽन्यथा सन्तमात्मानमन्यथा प्रतिपद्यते । किं तेन न कृतं पापं चौरेणात्मापहारिणा ॥ ३३ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ३४ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ३५ ॥ [illegible]
[illegible] भवति [illegible]
[illegible] ॥ ३६ ॥ [illegible]
[illegible] एवं [illegible]
[illegible] ॥ ३७ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ३८ ॥ [illegible]
[illegible] आत्मा [illegible]
[illegible] ॥ ३९ ॥ [illegible]

र्थं मानस्येमादिना मौनमाहात्म्यं प्रदर्शितं श्रुत्वा प्राह धृतराष्ट्रः कस्येति कस्यैष इत्यादि पूर्वोक्ता [illegible] परमात्मलक्षणो मौन
इति कतरन्नु एतयोरुभयोर्मध्ये कतरद्वा मौनं प्रब्रूहि विद्वन्निह मौनभावं मौनमेव मौनभावं मौनेन विद्वानुत याति मौ
नं ब्रह्म आहोस्विदन्येन कथं मौनमिहाचरन्ति ९ एवं पृष्टः प्राह भगवान् यत इति यतो यस्मात् परमात्मनो मनसा सह वेदा रसमाप्तानं ना
नुप्रविशन्ति तथा च श्रुतिः यतो वाचो निवर्तन्ते अप्राप्य मनसा सहेति ततः तस्माद्धेतोः कारणात्स एव वाचामगोचरः परमा
त्मा मौनं यत्र एवं किंलक्षणस्तत्राह परमात्मा तत्राह यत्रोत्थितो वेदशब्दः यस्मिन्नर्थे निमित्तभूते समुत्थितो वेदशब्दः श्वा
सादिकारणं ब्रह्मलक्षणः अथवा आत्मनि संवेदनात्मके उत्थितो वेदशब्दः [illegible] तथा वेदशब्दप्रतिपाद्यः

धृतराष्ट्र उवाच कस्यैष मौनः कतरन्नु मौनं प्रब्रूहि विद्वन्निह मौनभावं मौनेन विद्वानुत याति मौनं कथं मुने मौनमि
हाचरन्ति ९ सनत्सुजात उवाच यतो न वेदा मनसा सहैनमनुप्रविशन्ति ततोऽथ मौनं यत्रोत्थितो वेदशब्दस्तथायं स त
न्मयत्वेन विभाति राजन् १० धृतराष्ट्र उवाच ऋचो यजूंष्यधीते यः सामवेदं च यो द्विजः पापानि कुर्वन्पापेन लिप्यते
किं न लिप्यते ११ सनत्सुजात उवाच नैनं सामान्यृचो वापि यजूंषि च विचक्षण त्रायन्ते कर्मणः पापान्न ते मिथ्या ब्रवी

संविद्रूपोऽयं परमात्मा यद्यपि वाचामगोचरः परमात्मा कथमनेन दर्शनगम्यतेऽभिविद्रूपः परमात्मेति तत्राह स परमात्मा तन्मयत्वेन तत्प्रा
तिभत्वेनैवास्माकं विभाति राजन्नेवमिवास्मादनुभवो नान्यविद्भ्यासः केवलं वाद्भवीः प्रत्यगात्मा श्रुतिस्मृतीतिहासपुराणेषु
दिष्टज्योतिर्मयत्वेन प्रतीयते तथा च श्रुतेः तद्देवा ज्योतिषां ज्योतिरिति १० एवं वेदस्वभावपरिज्ञानात् प्रत्याह धृतराष्ट्रः
ऋग्निति यः पापानि कुर्वन् ऋगादिकमधीते स तेन वेदाध्ययनेन तत्त्वज्ञानेन निष्पापो भवति किं वा नेति प्राप्तः ११ एवं पृष्टः
प्राह भगवान् नेति यः पापानि कुर्वन् ऋगादिकमधीते तं नैव प्रसिद्धवादिनं [illegible] वेदाः पापात् कर्मणा
त्रायन्ते न रक्षन्ति न ते मिथ्या ब्रवीम्यहं एवमेतेनात्मज्ञानिभ्यासः [illegible] ११ रामराम राम रामराम

इदानीं मानमौनं वर्णिनं स्वविषय त्वमाह नैवेति नैवमानं मौनं वमति [illegible] वेव वसनं [illegible] रो लोके लोकमने इति लोकः
प्रकटे मानस्य विषयः श्रीपरलोके मौनं [illegible] तोत [illegible] [illegible] प्रदेत तथा चानुगीता सुजौ
नस्य [illegible] [illegible] दानं [illegible] नाना प्रकार प्राप्तिः मौनेन ब्रह्म प्रा
प्तिरिति उक्तं च [illegible] अन्नपानादि [illegible] नः [illegible] सुख प्राप्ति [illegible] मौन [illegible] ९२ इदानीं मानार्थ
संवासं प्रवर्ग भावं दर्शयति श्री हितं [illegible] श्री हि मानार्थसंवासाद्धि [illegible] चरे प्रपंचे वर्त्तमानस्य स्वर्गैव
न्ना दिसाधन भूतं कर्म [illegible] श्री हि मानार्थ [illegible] परिपंथि [illegible] तथा च मोक्षधर्मे निवंधि

नैवमानं च मौनं च वमति तो वसनः सदा [illegible] [illegible] श्री हि मानार्थसंवासात्साच्चा पिपरिपंथिनी
श्राती दुर्लभा [illegible] [illegible] दुराचारति सत्सार्जेन हि दमतो
च विद्यावण्मान मोह ननिषधानि [illegible] [illegible] ॥२१॥ [illegible]

[illegible] व्यक्तं श्रिया [illegible] तेन विद्यादि [illegible] श्री ब्रह्मानंद लक्षणा श्रीः तथा देव प्रवग
में [illegible] गुणरूप [illegible] [illegible] श्री इति [illegible] दुर्लभा श्रवणाया विनय
स्या तथा च श्रुतिः श्रवणायापि बहुभिर्यो न लभ्यः श्रृण्वन्तोपि बहवो यं न विद्युः [illegible] लब्ध्वा श्रा
[illegible] इदानीं ब्रह्म लक्षणं [illegible] द्वारा [illegible] ब्रह्म लक्ष्मी [illegible]
[illegible] कुर्वंति दुराचारा [illegible] भावना [illegible] च [illegible] वमकी
[illegible] [illegible] जनवि
[illegible] [illegible] ॥ य: २

स॰ पु॰

२४ मत्वात् तत्प्राप्तिसाधनज्ञानसाधनविविदिषासाधनत्वेन यज्ञदानादीनि दर्शयति वेदः तमेतमात्मानं वेदानुवचनेन ब्राह्मणा
विविदिषन्ति यज्ञेन दानेन तपसाऽनाशकेनेति तस्मात्तदर्थत्वेनैव यज्ञादीनां पुरुषार्थत्वं इतरस्य तु स्वर्गादेः श्येनेनाभिचारादीना
मिवाऽपुरुषार्थत्वं संसारानर्थहेतुत्वात् तथा च श्रुतिः प्लवा ह्येते अदृढा यज्ञरूपा अष्टादशोक्तमवरं येषु कर्म एतच्छ्रेयो येऽभि
नन्दन्ति मूढा जरामृत्युं ते पुनरेवापि यन्तीति यस्मादेवं मोक्षतत्साधनप्रतिपादकत्वेन संसारानर्थनिवृत्तिहेतुत्वं वेदानां तस्माद्वेद
विदं ज्ञातुं शक्नुयां एवं स्थिते तत्सर्वमभिप्रेत्याह भगवान् तस्य [illegible] परमपुरुषार्थं परमानन्दं दर्शयति
तस्यैव परमात्मनो मायाकल्पितेनामादिविशेषणैः [illegible] तस्यैव नामादिविशे
षणरूपैरिदं जगद्भातीति इन्द्रो मायाभिः पुरुरूप ईयते [illegible] तस्यैव सम्यग्रूपं तदेतद्ब्रह्मापूर्व
मनपरमनन्तरमित्यादिना प्रवदन्ति वेदाः [illegible] इत्यादिना तस्यैव नामात्मकं जगत्
स्वरूपं निर्दिश्य सम्यग्रूपं नेति नेतीत्यादिना प्रवदन्ति वेदाः [illegible] आकाशः संभूत इति वियदादिधरित्र्यन्तं त
स्यैव कार्यं निर्दिश्य आकाशोपन्यासमुखेन तस्यैव सम्यग्रूपम् यतो वाचो निवर्तन्ते इत्यादिना प्रवदन्ति वेदाः तथा
अधीमहि भगवद् इत्यादिना नामादि [illegible] यत्र नान्यत्पश्यतीत्यादिना तस्यैव सम्यग्रूपम् भूमानं
तमसः परं स्वमहिम्नि व्यवस्थितं प्रवदन्ति वेदाः न केवलं वेदा अपि तु मुनयोऽपि तद्धि [illegible] वैरूप्यं विश्वरूप वि
परीतरूपमुदाहरन्ति तथा चाह भगवान् पाराशरः प्रत्यस्तमितभेदं यत्सत्तामात्रमगोचरं वचसामात्म
संवेद्यं तज्ज्ञानं ब्रह्मसंज्ञितमिति तथैव श्रीशौनकः परं स्वरूपमरूपाख्यमनुत्तमं चिद्धि स्वरूप वैरूप्य लक्षणं
परमात्मन इति च ॥७॥ श्रीराम[illegible]

किं कुर्वन्तीति चेन्नाह नचिकेता [illegible] इति छन्दांसि सर्वं [illegible] पापकारिणः [illegible] भाषा विनैव धर्म [illegible]
[illegible] मानुभिः [illegible] ततश्च [illegible] किंकारणं [illegible] नीडं सर्व [illegible] सजाति एवं
छन्दांसि [illegible] कालेन [illegible] हति [illegible] एवमुक्तः [illegible] कर्मीण [illegible] कामानां [illegible] पितृलो
कादिप्राप्तिहेतुत्वेन [illegible] दक्षिणत्वात् नचिकेतद्विद्
[illegible] कस्मादेतोः [illegible] वेदाध्ययनादिरूपः [illegible] हेतुत्वेन वेदाध्ययन तदर्थविचार तदर्थानुष्ठानानि कर्तव्या
नीत्यर्थः [illegible] वेदाध्ययन [illegible] वेदार्थः स्यात् [illegible] मोक्षा [illegible] वेदार्थः इतर कर्मराशिरूपास
नायाश्चते [illegible] साधनञ्च नसाधनान्तर [illegible] साधनत्वेन [illegible] त्वादेव वेदश्रुतिमाध्यत्वं तथाहि

न छन्दांसि वृजिनात्तारयन्ति मायाविनं मायया वर्तमानं [illegible] नीडं शकुन्ता इव जातपक्षाः [illegible]
[illegible] उवाच नचिकेता वेदविद्भिः [illegible] [illegible] सनातनः [illegible] उवाच
[illegible] विशेष [illegible] वेदात्मा [illegible] वैरूप्यमुदाहरन्ति ॥ [illegible]

तमेव परमात्मानं परमपुरुषार्थं दर्शयन् वेदः [illegible] [illegible] इति [illegible]
विद्वांसोऽवृथा जना इति स्वर्गादिलोकानां [illegible] विमय [illegible] आत्मानं [illegible] जानीयादयमस्मीति पुरुषः
किमिच्छन् कस्य कामाय शरीरमनु संज्वरेदिति आत्मविदः [illegible] स्वे [illegible] नचेदवेदीन्महती विनष्टिः य
एतद्विदुरमृतास्ते भवन्ति [illegible] तीत्याम्नायाद् [illegible] विनाशमनर्थं [illegible] दर्शयित्वा
यदेनमनुपश्यत्यात्मानं देवमञ्जसा ईशानं भूतभव्यस्य [illegible] निर्वीकेतस्तत्त्व [illegible] दृष्टा
कथमेनं रागादिभिरित्तरन्तः [illegible] इति

१०

एवं पृष्टः प्राह भगवान् निष्कल्मषमिति यदेतन्निष्कल्मषं तपस्तत्केवलं परिचक्षते केवलं बीजमित्युक्तं सर्वस्य प्रपंचस्य
बीजं निमित्तं यत्तत्केवलमित्युक्तं ब्रह्म तत्ता गुणसाम्यं यत्तत्केवलं विनिकथ्यते केवलादेतदुद्भूतं जगत्सदसदात्मकमिति
तदेवं केवलं तपः समृद्धमृद्धं भवति नान्यथा यदा निष्कल्मषं भवति सकल्मषं यदा [illegible] च भवति १२ तदेव प्रशंसति तपः
[illegible] श्रुते वमाहराजा कल्मषमिति प्रत्यर्थः निष्कल्मषं तप [illegible] केवलं ददाति [illegible] तस्य तपसः कल्मषं ब्रूहि हे सन
त्सुजात येन निष्कल्मषं स्यात् तपसा इदं गुह्यं सनातनं वेत्ति यामिति १४ एवं पृष्टः प्राह भगवान् क्रोधादयो द्वादश यस्य तपसो दो
षाः तथा न शंसानि च सम संख्या जन्म यस्य तपसो दोषाः तथा मानादयो [illegible] विस्तीर्णमाणाः शास्त्रे वेदशास्त्रे य
विदितान् गुणान् जातीर्मानान् गुणान् दोषांश्च वक्ष्यामीत्यर्थः [illegible] क्रोधइति क्रोधो नाम कामप्रतिघा

सनत्सुजात उवाच निष्कल्मषं तपस्त्वेतत्केवलं परिचक्षते [illegible] भवति [illegible] यथा १३ तपो मूलमिदं सर्वं यन्मां
पृच्छसि क्षत्रिय तपसा वेदविद्वांसः परं त्वमृतमाप्नुयुः [illegible] क्रोधादयो द्वादश यस्य दोषास्तथा नृशंसानि
च सप्त राजन् ज्ञानादयो द्वादश चाततानाः [illegible] क्रोधः कामो लोभमोहौ विवित्सा ऽ
कृपासूया मानशोकौ स्पृहा च ईर्ष्या जुगुप्सा च मनुष्य [illegible] सदा वर्ज्याः [illegible] १६ राजसत्तम

तानुत्पाद्य मानस्ताडना क्रोधनादिहेतुः कामस्त्रीति [illegible] विलोभागा [illegible] पुत्रादिलिंगकः कामः स्त्र्याद्यभिला
षः लोभः परद्रव्येच्छा अर्जितस्य च [illegible] तीर्थादि विनियोगासामर्थ्यं वा मोहः कार्याकार्यविवेकशून्यता विवित्सा विषया
[illegible] अकृपा निष्ठुरता असूया गुणेषु दोषाविष्करणं परगुणादिषु [illegible] मानः आत्मश्लाघा [illegible] शोकः इष्टवियोगजं तत्करणं विशोषि
रोदनचिंतनादिलिंगो प्रतीकार विषयः स्पृहा विषयभोगेच्छा ईर्ष्या पर[illegible] जुगुप्सा परगुणानि पश्यतो [illegible] एते क्रो
धादयो द्वादश दोषास्तपसः कल्मषरूपाः सदा मनुष्येण महागुणेन ब्राह्मणेन महागुणो [illegible] ब्रह्मप्राप्तिलक्षणेन महागुणास
मान्वितेन वर्जनीया इह [illegible] ऊर्ध्वं नाम महान् [illegible] महत्त्वम् [illegible] महागुणः इति स्यात
यतिः अथवा ब्राह्मणानां [illegible] स्वभावविरुद्धः [illegible] भगवता शमो दमस्तपः [illegible] [illegible] मेव च ज्ञानं विज्ञान
मास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजमिति [illegible]

[illegible]नीमी[illegible]रार्थमनुधीयमानानां तत्[illegible]लिसाधनं [illegible] [illegible] [illegible]पार्थं तमन्येषां [illegible]कारं[illegible]नापुरुषार्थं तं दर्शयति स्म लोक
[illegible]येन तदिति यदि [illegible]रूपं विपक्षं तस्य[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] चेत्तामपि [illegible]
[illegible]मसोऽपरोक्षाविनियोगतः [illegible]सार्थकामानुतिष्ठन् [illegible]पुरुषमनुपानमाश्रोति कर्मजन्यापूर्वं [illegible] भवति तेन पुण्येन पापं विनिहत्य सत्त्वं पयित्वा
पश्चादुत्तरकाले सत्त्वपिता शेषकल्मषो ज्ञानेन ज्ञानविदीपितात्मा [illegible] [illegible] चित्सदानन्दाद्वितीयब्रह्मरूपो भवति ॥ अथ ज्ञानेन पर
मात्मानमनुपेति प्राप्नोति विद्वान्नात्म[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]कल्मषो ज्ञानीन भवति तदा
वर्गफलानुकांक्षी इन्द्रियफलानुकांक्षी [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] सर्वमनुने परलोके तत्फल
तदर्थं [illegible]तपएतद्विज्यातामध्याप्य[illegible]दुपेति [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] विदीपितात्मा ॥ ज्ञाने
न चात्मानमुपेतिविधानयोऽन्यथा वर्गफलानुकांक्षी [illegible] [illegible] [illegible] सर्वममुत्रमंक्षेपुनरेतिमार्गं ॥ अस्मिंल्लोके तपस्त
प्तफलमन्यत्र भुज्यते ब्राह्मणानां तपस्त्वृद्धमन्येषां [illegible] [illegible] [illegible] उवाच कथं समृद्धमत्यृद्ध
तपो भवति केवलं सनत्सुजात तद्ब्रूहि [illegible] [illegible] [illegible] ॥ श्रीराम राम राम राम राम राम
मुपधंके ततः कर्मशेषेण पुनरेति मार्गं संसारमार्गं [illegible] [illegible] [illegible]वर्त्तते तामनुपिला अथेतमेवाध्वानं
पुनर्निवर्त्तते इति ॥ इदानीं विद्वदविद्वद्भेदेन कर्म [illegible]फल [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] अस्मिंल्लोके यत्तपस्तप्तं
तस्य फलमन्यत्रामुष्मिंल्लोके भुज्यते इति सर्वेषां समानं ब्राह्मणानां ब्रह्मविदां [illegible] विशेषः तपस्त्वृद्धं अतीव समृद्धफ
लवद्धि भवतीत्यर्थः यद्देवविद्यां करोति अर्थाप निषधात् द्वि[illegible] [illegible] भवति अन्येषामनात्मविदां वै
षयिकाणां तावदेव तत् न समृद्धं भवति यस्य कर्मणो यत्फलं श्रुतं तावन्मात्र फलसाधनं न फलसमृद्धिहेतुर्भ
वतीत्यर्थः ॥१०॥ श्रुले व मा[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥११

स०१
२२

इदानीं पूर्णावाक्यार्थं कथयति पूर्णादिति पूर्णात् देशतः कालतो वस्तुतश्चापरिच्छिन्नात् परमात्मनः पूर्णामेवोद्धरंति
जीवस्वरूपेण यत् पूर्णात् परमात्मनः उद्धृतं जीवात्मना अवस्थितत्वात् अतः पूर्णस्य मुद्धृतत्वादिदमपि जीवस्वरूपं पूर्णमेव
प्रपश्यन्ते विद्वांसस्तथाहरंति पूर्णा जीवात्मना अवस्थितत्वात् पूर्णात्स्वरूपमाद्य [illegible] इति श्रुत्यादिभ्यो नित्य
म्यत त्वा साक्षिणं सर्वांतरं देहद्वयादुद्धरंती सर्वे अनंतानंतो नेव मू [illegible] नेनेव पूर्णानेदन
ब्रह्मणा सं पुरुषे चित्सदानंदादिति यब्रह्मा तन्नाऽवशिष्यतइत्यर्थः पूर्णे [illegible] महदो [illegible] महारेहद्वियादि

पूर्णात् पूर्णमुद्धरंति पूर्णात् पूर्णं प्रचक्षते हरंति पूर्णात् [illegible]
वशिष्यते योगिनस्तं प्रपद्यंते भगवंतं सनातनं [illegible]

म्योनिश्चम्यतत्त्वसाक्षिणं सर्वांतरं देहद्वयादुद्धरंति तत्र [illegible] र्थः तथान्यश्रुतिः पूर्णम
दइत्यादिश्रुत्याय मर्थः पूर्णमदस्तदादद यादेः जगत्कारणं [illegible] प्रत्यगात्मस्वरूपं
कथमनयोस्तत्त्वपदयोः पूर्णत्वमितिचेत्तत्राह पूर्णादनवच्छिन्नात् पूर्णमेवादउऽभूत् जीवेश्वररूपेण नाममात्रस्थो
दनयोः पूर्णत्वमित्यर्थः पूर्णस्य तत्त्वमसनावस्थिततया पूर्णमुच्छ्रमादाय तत्रैव [illegible] नेहत्वा शोधितपदार्थः
सन्निलयः पूर्णमेव ब्रह्मावशिष्यते ब्रह्मैव भवतीत्यर्थः यः पूर्णेषु स्वरूपमद [illegible] त्मानं योगिन एव पश्यंति
॥२३॥

३

तेषां सदा वर्त्ते वृत्ति हेतुमाह एकैकमिति यथा [illegible] दृतिस्थमानोऽरं ध्वान्त्यगणपरोलु [illegible] वर्त्तते यथास्वाधि [illegible]
लभ्याः इति तान् तथा च तेषामनुध्यानेऽरं [illegible] धारयन एकै [illegible] पर्यस्य [illegible] मनु ध्याय पर्युपासते इति वापि
[illegible] तस्मिन्नेकैकं च पृथक् पृथक् मनुध्यान पर्युपासते [illegible] तथा [illegible] ध्यानात [illegible] ति तस्मादेतेषां दार्यो विनाशकारणं यस्मा
देवं तस्य सदा व [illegible] उभयं च [illegible] यथा [illegible] उपद्रवकरा [illegible] गुणानन्तमिति
[illegible] इदानीं [illegible] [illegible] परं [illegible] भानो वर्द्धमा
नः [illegible] [illegible] आनः [illegible] त्तापक
रोति [illegible] [illegible] तः वर्गत्रयी इंद्रियवर्गश्र

एकैकमेतेषां तेषां मनुध्याय पर्युपासते [illegible] प्रश्नोत्तरं नेर्याः [illegible] पिलपरो स्वलीयान्
[illegible] [illegible] प्राप्त्या [illegible] तेः [illegible]
महा [illegible] [illegible] [illegible] मान्[illegible]
[illegible] [illegible] आनमिति
[illegible] संवेदने [illegible] [illegible] मानतालक्ष्मीर्माप्ये [illegible] के
[illegible] [illegible] धनादिपति [illegible]
समि [illegible] [illegible] साधनम्
[illegible] वर्जिताः [illegible] इति [illegible] [illegible] यस्त्विति [illegible]
[illegible] प्रवेशेन प्रकाशनं करोति [illegible] पृथिवी [illegible] भवतीति याव
य एतेषाम [illegible] [illegible] भित्वा [illegible] विशिष्टो [illegible]
नम्भूता भवंति ।।२०।।

इन्द्रियाणि मनः स्वात्मन्यवस्थानं दर्शयति चक्षुरादि भ्रवस्थाव्यय कर्मेण : परमेश्वरस्य चेश्वरात्मना व स्थित स्वरु
परशरीरस्य त्रैलोक्यात्मनावस्थितस्य चक्षुरेव मरणेन [illegible] हेतुं नेह प्रत्यावर्तते प्रत एव दिश्यन [illegible] तं जराम
रणादिधर्मवर्जितं दिविद्योतनात्मके [illegible] नात्मवस्थितं [illegible] दृश्यन्ते [illegible] एतदुक्तं भव
ति यद्यपीन्द्रियाणि स्वभावतोऽविषयेषु वर्तन्ते तथापि विज्ञानमारथिना [illegible] निकेतुं मनेन पुरुष वदिव्ये
व वर्तते इति परात्पर इति [illegible] नेत्रि [illegible] मन्ति वर्तते इति भग
वन्तो योगिन एव पश्यन्ति [illegible] दुर्लभं नानेव सहृदो किंचिद्दृश्यते [illegible] रूपेण सादृश्येति
ति नानेव सादृश्यवर्जिते नानेव सदृशं किंचिद्दृश्यन्ते [illegible] नाम सदृश्यादि इति अत एवो

चक्षुरेव पश्यति तं भ्रव स्थाव्ययकर्मेण : केतुर्वते वर्तते [illegible] योगिनस्तं प्रपश्यन्ति भगव
न्तं सनातनं ॥ न संदृशे तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनं [illegible] मनसा हृदा च य एतं
विदुरमृतास्ते भवन्ति योगिनस्तं प्रपश्यन्ति भगवन्तं सनातनम् ॥ ९ ॥ राम राम राम राम ।

पश्यन्नात्मविषयत्वं तथापि न अनुतापयति कश्चिदेतं सर्वान्तरं [illegible] तर्हि पश्यन्ति मनीषया
[illegible] विकल्पयात्र [illegible] मनः [illegible] हृदा च हृदयेन मनसा [illegible] हृदये विना नान्यत्र परमा
त्मन उपलब्धिः संभवतीति स्वात्महृदा चेतु [illegible] हृदयस्थितं परमेश्वरं सानु
भवितारः सन्तो य एनं परमात्मानं विदुरमृतास्ते [illegible] परमात्मना तथा च हृ
दये परमात्मनि हृदये [illegible] हृदयमिति तस्मात् [illegible] वीर एवं वित्स्वर्गलोकमे
ति तथा श्रुति [illegible] यम [illegible] योगिनो वदन्तं पश्यन्ति ॥

द्वा जीवात्मसुपर्णाविति विभिन्नार्थी कथ्य [illegible] आपद [illegible] परमात्मनौ [illegible] यथा [illegible] मनुः अपश्यसम
औदिति लि भूत पंच कौ पल्लव [illegible] पश्चा [illegible] त्मस्थि [illegible] द्वितीय [illegible]
लिलं भूत पंचात्मके स्थूलदेहात्मके [illegible] ज्ञानगोचरं [illegible] दृश्यते यो [illegible] योऽसौ
जीवपरमात्मानौ देहे वर्तमानस्वभावौ [illegible] नित्यं [illegible] ग्राहको [illegible] द्वितीयो
द्वैसाक्षी आत्मि तु [illegible] सुखेन [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] विद्धं [illegible] विवृत्ते

अथो [illegible] लिलं [illegible] उभौ देहे [illegible] [illegible] [illegible] विद्वांसो वैसाना
[illegible] पिप्पलं स्वाद्वत्ति [illegible] योगिन [illegible] प्रपश्यन्ति भगवंतं [illegible] ॥ राम राम राम

[illegible] सर्वादिश्रुति [illegible] व्याख्याताः सर्वादि [illegible] साक्षी अ [illegible] [illegible] पिप्पलं स्वाद्वत्ति देव [illegible]
केजीवः आत्मनः स्वाभाविके [illegible] स्वादनं [illegible] द्वितीय [illegible] [illegible] [illegible] स्वभाव [illegible]
पिप्पलीभूत भोक्तिकल [illegible] कर्मफलानुरूपं सुखदुःख [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
स्वात्मरूपं विभर्ति अयत्व द्वासुपर्णाविति यद्वा [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] अनुप्रवि
ष्टाभिपश्यन्नाश्नाति तं भगवंतं योगिन एव पश्यंति ॥ [illegible]

स॰नु॰ २५

न॰

इदानीं योगं दर्शयति अपानमिति अपानं निरुध्य उपसंहरति प्राणः प्राणं गिरति [illegible] मनः उपसंहरेत् मनसश्चन्द्रमा [illegible]
चन्द्रमाः शब्देन मनोऽभिधीयते तं मन आदि [illegible] बुद्धिं गिरति [illegible] [illegible] परः [illegible] पश्यति ॥
समाधौ [illegible] अपानं प्राणे उपसंहृत्य प्राणं मनसि मनो बुद्धौ बुद्धिमात्मनि [illegible] तिष्ठेदित्यर्थः ॥
सात्मनं [illegible] तिष्ठत्वित्यर्थः ॥ इदानीं परस्य जीवात्मना [illegible] दर्शयति [illegible] हंसः परमात्मा
[illegible] कलक्षणे संसारात् [illegible] उच्चरन् [illegible] चरन् संसारात् [illegible] पादं [illegible] नोद्धरति [illegible]
[illegible] वर्तते [illegible] इत्यर्थः [illegible] एक [illegible] [illegible] [illegible] नोत्क्षिपति [illegible]
पादेन [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] जीवात्मना यदि नानुतिष्ठेत्तदा
[illegible] गिरति प्राणः प्राणं गिरति चन्द्रमाः आदित्यो गिरति [illegible] परः योगेन [illegible] ॥ एकं पादं नोत्क्षिपति सलिलाद्धंसः उच्चरन् तं चेत्सततमुत्क्षिपेन्न मृत्युर्नामृतं भवेन्नु [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] योगेन समाप्तिं [illegible]
[illegible] मृत्युर्नामृतं [illegible] योगिनः [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] जीवस्य भावात् तथा
[illegible] प्रविष्य [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] एकं पादं नो
त्क्षिपति सलिलाद्धंस उच्चरन् तं चेदुत्क्षिपेत् [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पादं [illegible]
[illegible] [illegible] परमात्मने [illegible] [illegible] परः [illegible] तिष्ठत [illegible]
[illegible] जीवात्मानं [illegible] [illegible] तदा [illegible] [illegible]
तात्मा [illegible] परमात्मा लिंगस्य योगेन [illegible] परिमाणं [illegible] [illegible] कारणं लिंगं [illegible]
मात्रः [illegible] तस्य [illegible] लिंगस्य योगेन [illegible] विराजमानं दीप्यमानं य
स्मात् [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] योगिन एव पश्यन्ति ॥ [illegible] ॥

रतनीर्थं द्विपादौ विषयेषु प्रवृत्तिरनार्थायेत्यर्थः तद्वेति बेद्वद एव पूगाः कर्मेन्द्रियाणि दश मनः सप्तदशी बुद्धिस्तेषा
मनेकपुरुषाणामेकैकस्य पुंगवमुख्य तामिन्द्रियाणि सरितो देवस्थिता देहेन पर मानस्थिताः मधु विषयं मधु
भूयो नियमयति अत्मानं कर्मणस्तस्य विषयमनुभवतीत्यर्थः एवं मनुभवति तदानंदनुविषयाधिनो विषयपरः स च
इति घोरे संसारे तस्मादिन्द्रियाणि विषयेभ्य उपसंहृत्य ध्यानमेव कार्यं ...मेति सर्वतः ... स्थिता मध्वी ... योगिनः
व पश्यन्ति ७ किं च दृष्टांतदार्ष्टांतिक... अभिधानं ... यथा मधुकरो ... मासं पिवति एवमसाव
पि भ्रमण ... संसारे ... मधु ... मासं संचित ... मासं पिवति ... जन्म ... जन्म ... इति यावत्
भवदर्थेः कफलं ... फलसिद्धि ... कर्मानंतरं ... फलसिद्धिः कर्म ... विनाशि

द एव पूगाः सरितो देवरस्थिता मध्वी प्रोति तदवृत्तिना ... तस्मिन्स्थितं प्रपश्यंति भगवंतं सनातनम् ७
तदर्धमासं पिवति संचितं भ्रमरो मधु ईशानः सर्वभूतेषु हविर्भूतमकल्पयत् योगिनस्तं प्रपश्यंति भगवंतं सनातनम् ८
हिरण्यपर्णमश्वत्थमभिपन्ना ह्यपक्षिकाः तत्र ते पक्षिणो भूत्वा प्रपतन्ति यथा सुखं ... योगिनस्तं प्रपश्यंति भगवंतं सनातनम्

त्वादिति यावत् ईशानः सर्वभूतेषु हविर्भागमकल्पयदिति भवेदयं दोषः ... ईशानः परमेश्वरः कृतप्रयत्ना
पेक्षः ... सर्वभूतेषु ... तस्य ... ईशानः सर्वभूतेषु हविर्भाग
मकल्पयत् ते योगिन एव पश्यंति ... सर्वभूतेषु हविर्भाग
... हिरण्यमिति ... पक्षिणो ... पक्षिणो ... अमृतं
... हिरण्यपर्णमश्वत्थमभिपन्ना ह्य
वेदसे ... हिरण्यपर्णमश्वत्थमभिपन्ना ह्य
पक्षा इति ... यथा सुखं ... रामराम

भ.गु.
२६

किंचूपमिति प्रएवंरूपः प्रत्यगेकरसो गुणरूपः सन्नात्ते सम्यगात्मानं महान् संपद्यते [illegible] एव तत्पदं तत्र इत्यर्थः पावकं [illegible] सर्वमेव संहृत्य स्वरूपं कारणं सकारणं
कार्यं गिरन् स्वात्मन्युपसंहरन् यो वै तं पुरुषं ज्ञानेकरसं पुरुषं पूर्णं उपनिषदि वेद [illegible] तस्मात्सिद्धान्तज्ञाता तस्य प्रज्ञानरूपं परमात्मा
नमात्मस्थेनावगच्छन् इहास्मिन्नेव देहे आत्मा नारिष्यन् न नश्यति [illegible] उत्क्रान्तिः संभवति [illegible] उत्क्रान्तिः निमित्ताभावात् [illegible] तथा च श्रु
तिः अभयपूर्वकमुत्क्रान्तस्य भावदर्शी ब्रवीति उद्गच्छास्माम् उत्क्रामति [illegible] एव सम [illegible] तस्य प्र
णा उत्क्रामन्ति ब्रह्मैव सन्ब्रह्माप्येति प्रएवं वेदेति च यो विदित्वा [illegible] यस्मात्तद्विज्ञानादेव नात्मनोऽच्छे
नाशस्तस्मात्सदसदिति सदसदात्मकः दाः हर्निशं सत्कृतः स्यात् [illegible] मन्यते यः सदसदात्मकोऽतो

एवंरूपो महानात्मा पावकं पुरुषो गिरन् यो वै तं पुरुषं वेद तस्येहात्मा [illegible] ते योगिनस्तं प्रपश्यन्ति ०९ सदा
सदसत्कृतः स्यान्न मृत्युरमृतं कुतः सत्यान्ते सत्यसमानुबन्धिनी [illegible] योगिनस्तं ०
अग्रयमानः [illegible] आत्मदर्शने [illegible] यत्नवान् [illegible] कविरास्ते प्रसन्नः १८ ॥ टी २
तस्मात्तु वा तु शयानस्तत्त्विं अप्रजल यत्नवा [illegible] तस्मात्सत्त्व [illegible] भाग तः ॥१९॥ तत्र निष्ठा
स्तमतं लोकास्तद्गुणलब्धः भूतानि [illegible] ॥२०॥ श्रीरामराम रामराम

भवति तस्य तस्यैवाज्ञानेन मरणलक्षणः संसारो भवेत् [illegible] प्रसक्तिः तथा च श्रुतिः
मृत्युर्न स्यात् कुतोऽमृतं [illegible] सत्यानुबन्धिनी [illegible] ज्यामि वसर्व्वः [illegible] अवगाम्य
ते सत्यान्ते सत्यसमानुबन्धिनीति तत्राह [illegible] वाहिलीयं स [illegible] तस्मा
त्सत्यान्ते [illegible] सत्यमनुबन्धिनी इति [illegible] सत्यानुबन्ध [illegible] योगिन [illegible] हि
१७ अग्रयमानः [illegible] आत्मदर्शने [illegible] नाद्विदानं [illegible] तमहोरात्रः
एवं [illegible] योगिन [illegible] कविरास्ते प्रसन्नः [illegible] १८ [illegible]
ति [illegible] यादन [illegible] ॥ २० श्रीराम रामराम

२३

इत्यनीन्द्रियाणां विषयाणां चानर्थहेतुत्वं दर्शयति गर्द्धेति यथा सर्पो ... [illegible] ... प्रसनेन मत्सी स्वयं नीला
गब्दरे पु गर्द्धेति स्थाना ... एवमिन्द्रियमत्स्याः ... [illegible] ... न विषयवि
प्रसनेन मत्स्यो ... गब्दरे पु गर्द्धेति ... [illegible] ... विशेषेण मुह्यति तद्यति
रिक्तं न किंचित् ज्ञानं नीलम्पः तथा च श्रुतिः ... [illegible] ... मोहस्पैते
पुनः पुनर्भवे ... [illegible] ... पमीड्यमनुकू ... प्रमद वा
विषयविमोधा मुह्यतीति ... [illegible] ... साधनाः ... प्रमदादि साधन
हि तदिव प्रमदमादि साधन युक्तः स साधनं ... [illegible] ... तस्य शीसस्य
गर्द्धेति सर्पो इव गब्दरे पु स्वयं नीला ... [illegible] ... मोह यते भवाय योगिन
लो० २४ ... [illegible] ... उत्के श्राम. कृ:
दो गिनस्लो० २५ उभोलोकौ ... [illegible] ... श्रीत प्र ... नं सा
... [illegible] ...
... [illegible] ... पुनः ... पूर्णान दत्त
... [illegible] ...
... [illegible] ... शानि नामि
... [illegible] ... उभौलोकौ विहाय ... [illegible] ...
... [illegible] ...
... [illegible] ...
... [illegible] ...
... [illegible] ...
नायस्मात् ... [illegible] ...

... योगि न एवं ... २८

इदानीमुक्तार्थस्य दृढत्वमनिवनामदेवाति कल्हावभवं दर्शयति अहमेवास्मी सौदं स्थितिः श्लोकेः इदन्तराक्षसहमे [illegible]
युष्माकं माताजनयित्री पिता जनकोऽप्यहमेव युष्माकं उत्तमो धनादिः पुनरहमस्मि किं बहुना आत्माहम [illegible]
र्वस्य प्राणिजातस्य यत्ज्ञानास्ति यदस्ति चेतस्यात्महमेवात्मा २६ एवं नावदर्शयो भोति कं पित्रादिकं पुत्रादिकं देशि [illegible]
अथेदानीमाशिदेविकं पित्रादिभावं दर्शयति पितेति पितामहोऽस्मि स्थविरो २ [illegible] आदेः पितामहोऽस्मि अनादि
सिद्धः परमेश्वरः सोऽप्यहमेव यः पिताइत्याद्देहि हिरण्यगर्भः सोऽप्यहमेव तथात्मस्वरूपमात्मस्यापि एवं तु यम्से वैपरमार्थ

अहमेवास्मि वो माता पिताप्युत्तरोऽस्म्यहं पुनः आत्मा [illegible] नास्ति यदास्ति च २६ पितामहोऽस्मि
स्थविरः पितात्वस्य भावन [illegible] २७ आत्मैव स्यान्न मम जन्म यो मा
श्रोत प्रीतोऽहमजर प्रतिष्ठः अजन्मत्वादेवाराधमम [illegible] लौकं विराजेन मतः २८

तो नमे आत्मनि व्यवस्थिताः नचाप्यहं युष्मासु स्थितः तथा [illegible] मत्स्थानि सर्वभूतानीति २७ आत्मैव
यद्यपि नमम आत्मनि पूर्वव्यवस्थिता नचाप्यहं युष्मासु अवस्थितः [illegible] ज्ञानमात्मैवाश्रयः जन्मयो [illegible]
वात्मनः सर्वमुक्तमेव तथा च श्रुति आत्मनएवेदं सर्वमिति [illegible] अवस्थितः [illegible]
कं जनयिता अजर प्रतिष्ठः अजरे जरामरणवर्जिते [illegible] प्रतिष्ठः तथा च श्रुतिः सभगवः
कस्मिन्प्रतिष्ठित इति स्वे महिम्नीति स्वे महिम्नीति ॥२८ [illegible] रामराम रामराम ॥

सर्वमिदं ब्रह्म ... लीयन्त इति श्लोकद्वयेनोक्तं ... श्लोकः ॥
लोकेन त्वं कथ्यसीति यः पुरुषः ...
स्वेकशः कोटिकल्पकोटिगतो नाँतं गच्छेत्सर्वं ...
स्मादंतं न गच्छेत्तस्मादनंतः परमात्मा सर्वः ... परमात्मा ...
... परमात्मनः ... श्रुतिः ...
... सर्वात्मनः ... लीकरण ...
उभौ देवौ ... विभर्ति यस्मात् ...
यः ... नाँतं गच्छे ...
... सत्वाः ...
... नैव ...
... एवं सर्वं ... विशेषणः ॥
... इति ... भवति ...
... इति ...
... भवति ...
एकत्वम् ... इति ...
...

...सम्मतः सुमनाः शोभनं मनो रागद्वेषमदमात्सर्य शोकमोहादि
...सुमनाः सर्वभूतेषु सर्वप्राणिषु हृदयकमले मध्ये ग्राहमेवा
...नी नकेवलमस्मदनुभव एवात्र प्रमाणम् अपि तु वेद मेव गच्छ
...यो ब्रह्म विदस्मीति पितरं सर्वभूतानां सर्वप्राणिनां पिता ज्ञनाथ
...न्दुः परमात्मनमात्मनमात्मत्वेनावगच्छति इत्यर्थः तथा च श्रुति
...पितेदं ति ब्रह्मरम्भे तेतस्माय मन्त्रस्तः तैत्तिरीके सामगा
... [illegible] तथा छान्दोग्येपि तत्र व कारे च सहमन्त्र
...भूमिः ... गुहायां निहितं विदुः ॥२॥ इति श्रीमहा
... [illegible] तिसन्नतुज्ञानी येचतुर्थोऽध्यायः ॥४॥
...वृत्तेरस्याभावमीक्षानेनात्मनाभावयन् यदि
...निकायाणां तन्त्राणां तद्भवं जगतमोनुदं च यत् तस्वै
... [illegible] श्रीशंकरभगवत्पादकृतौ ...

17